

Narracje o Zagładzie

Numer 4

Rada Naukowa

Przewodniczący: Marian Kisiel (Uniwersytet Śląski)

Członkowie: Rachel Brenner (University of Wisconsin-Madison), Ewa Domańska (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza), Adam Dziadek (Uniwersytet Śląski), Dorota Głowacka (University of King's College), Michał Głowiński (IBL PAN), Ewa Graczyk (Uniwersytet Gdański), Marek Haltof (Northern Michigan University), Krzysztof Kłosiński (Uniwersytet Śląski), Katarzyna Kuczyńska-Koschany (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza), Jacek Leociak (IBL PAN), Fabio Levi (Università degli Studi di Torino; Centro Internazionale di Studi Primo Levi), Jerzy Madejski (Uniwersytet Szczeciński), Piotr Mitzner (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego), Arkadiusz Morawiec (Uniwersytet Łódzki), Leonard Neuger (Uniwersytet Sztokholmski), Eugenia Prokop-Janiec (Uniwersytet Jagielloński), Laura Quercioli (Università degli Studi di Genova), Paweł Rodak (Uniwersytet Warszawski), Bożena Shallcross (The University of Chicago and the College), Efraim Sicher (Ben-Gurion University of the Negev), Dawn M. Skorczewski (Brandeis University)

Recenzenci w roku 2017

prof. dr hab. Bożena Karwowska (The University of British Columbia), prof. dr hab. Sławomir Buryła (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie)

Redakcja

Marta Tomczok (redaktor naczelna), Anita Jarzyna (zastępczyni redaktor naczelnej), Ewa Bartos, Gawęł Janik (sekretarze redakcji)

Członkowie: Bartosz Dąbrowski (Uniwersytet Gdański), Anita Jarzyna (Uniwersytet Łódzki), Piotr Krupiński (Uniwersytet Szczeciński), Lucyna Sadzikowska (Uniwersytet Śląski), Maciej Tramer (Uniwersytet Śląski), Piotr Weiser (Uniwersytet Jagielloński), Paweł Wolski (Uniwersytet Szczeciński)

Redaktorzy numeru: Jagoda Budzik (Uniwersytet Wrocławski), Bartłomiej Krupa (IBL PAN)

Adres Redakcji

pl. Sejmu Śląskiego 1
40-032 Katowice (pokój 421)
e-mail: martacuber@interia.pl

Publikacja jest dostępna w wersji internetowej:

ARIANTA – naukowe i branżowe polskie czasopisma elektroniczne
www.arianta.pl

Baza Czasopism Humanistycznych i Społecznych
www.bazhum.pl

CEJSH. The Central European Journal of Social Sciences and Humanities
<http://cejsh.icm.edu.pl>

Central and Eastern European Online Library
www.ceeol.com

Spis treści

Izraelskie narracje o Zagładzie (*Jagoda Budzik, Bartłomiej Krupa*) / 7

Izraelskie narracje o Zagładzie

„Tam jest życie, a tu już jakby nie-życie”. Z Piotrem Pazińskim o hebrajskiej literaturze Zagłady rozmawiają Jagoda Budzik i Bartłomiej Krupa / 15

„Trudno znaleźć coś lepszego”. O polsko-izraelskich splotach pamięci o Zagładzie z Shoshaną Ronen rozmawiają Jagoda Budzik i Bartłomiej Krupa / 41

JAGODA BUDZIK

„Mi-Szoa li-tkuma”. Polska jako antynomia Izraela / 55

MARTA TOMCZOK

„Mój przyjaciel z Haify powiedział, że gdy śni, nie śni o wrogu, lecz o sobie samym”. Studia nad konfliktem palestyńsko-izraelskim jako wyzwanie dla studiów nad Zagładą / 67

BARTOSZ KWIECIŃSKI

Z powodu tej wojny. Szoa w kinie izraelskim / 81

LIAT STEIR-LIVNY

The Portrayal of Holocaust Survivors in Israeli Feature Films Following the Six-Day War / 96

ELA BAUER

Israelis Look at Poles via the Lens of the Cine-Camera / 113

ANNA KISIEL

Touching Trauma: On the Artistic Gesture of Bracha L. Ettinger / 138

RAFAŁ JAKUBOWICZ

Język hebrajski oraz jidysz w sztuce Haima Maora, izraelskiego artysty drugiego pokolenia / 163

KATARZYNA KUCZYŃSKA-KOSCHANY

Moja winnica...: autobiografia czy auto(tanato)grafia? / 234

AGNIESZKA CZYŻAK

Powroty niemożliwe, powroty nieuniknione – konwencjonalność i topiczność w prozie Miriam Akavii / 245

BEATA PRZYMUSZAŁA

Opowieść a-alternatywna. O *Patrz pod: Miłość* Dawida Grossmana / 259

SARA HERCZYŃSKA

Powrót na planetę Auschwitz. Zemdenie Yehiela Dinura jako kluczowy moment w tworzeniu pamięci o Zagładzie / 269

Artykuły i rozprawy

ANTONI ZAJĄC

Wpaść w słowo mordercom. Paul Celan wobec recepcji własnej twórczości w kontekście powojennych niemieckojęzycznych dyskursów artystyczno-politycznych / 283

ANDRZEJ JUCHNIEWICZ

„Zmysł udziału”. Wspólnoty, sojusze bezbronnych i podporządkowanych w poezji Haliny Poświatowskiej / 298

EWA GOCZAŁ

Cicho o Szoa. Tropy pamięci w wierszach Piotra Sommera / 325

JOANNA ROSZAK

Śpiewać niewyśpiewalne? Miejsce musicalu w edukowaniu o Holokauście / 349

Przekłady

TALILA KOSZ ZOHAR

Proza drugiego pokolenia po Zagładzie: inne sposoby pamiętania (tłumaczenie *Jagoda Budzik*) / 365

Dokumenty

IDA FINK

Na wczasach (słowo wstępne *Bartłomiej Krupa*) / 387

KAROLINA FAMULSKA-CIESIELSKA

Stary notes / 395

NATALIA PARFENIUK, EWELINA SUSZEK

Mizocz – palimpsest / 400

Przeglądy i omówienia

KINGA PIOTROWIAK-JUNKIERT

Kret czy wieloryb? Którędy do Rechnitz? Sacha Batthyany: *A co ja mam z tym wspólnego? Zbrodnia popełniona w marcu 1945 roku. Dzieje mojej rodziny*. Przeł. Emilia Bielicka. Warszawa, Czytelnik, 2017, ss. 256 / 411

ANDRZEJ JUCHNIEWICZ

„Paciorkowa robota”. Dorota Głowacka: *Po tamtej stronie. Świadectwo – afekt – wyobraźnia*. Warszawa, Instytut Badań Literackich PAN. Wydawnictwo, 2016, ss. 295. Anita Jarzyna: *Imaginauci. Pismo wyobraźni w poezji Bolesława Leśmiana, Józefa Czechowicza, Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, Tadeusza Nowaka*. Łódź–Kraków, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, 2017, ss. 364 / 417

KATARZYNA KUCZYŃSKA-KOSCHANY

Kiedyś, przed Zagładą. O książce „przywracającej” żydowskie życie Berlina i Warszawy. Alina Molisak: *Żydowska Warszawa – żydowski Berlin. Literacki portret miasta w pierwszej połowie XX wieku*. Warszawa, Instytut Badań Literackich PAN. Wydawnictwo, 2016, ss. 365 / 432

DARIA NOWICKA

Historia prawdziwa z niuansów. Anna Bikont: *Sendlerowa. W ukryciu*. Wołowiec, Wydawnictwo Czarne, 2017, ss. 480 / 443

JOANNA ŻYGOWSKA

Czytanie i pamięć. Małgorzata Wójcik-Dudek: *W(y)czytać Zagładę. Praktyki postpamięci w polskiej literaturze XXI wieku dla dzieci i młodzieży*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2016, ss. 336 / 455

ANITA JASIŃSKA

Izrael nieoswojony. O różnorodności literackich reprezentacji. Paweł Smoleński: *Izrael już nie frunie*. Wołowiec, Wydawnictwo Czarne, 2006, ss. 320. Ela Sidi: *Izrael oswojony*. Warszawa, Muza, 2013, ss. 560 / 463

PAULINA CZWORDON-LIS

„Kto jest fałszerzem pieprzu?”. Monika Sznajderman: *Fałszerze pieprzu. Historia rodzinna*. Wołowiec, Wydawnictwo Czarne, 2016, ss. 280 / 472

BARTŁOMIEJ KRUPA

Praca wre. *Work in Progress. Konfrontacje trzeciego pokolenia po Zagładzie*. Red. Jagoda Budzik. Kraków, Wydawnictwo Pasaże, 2018, ss. 112 / 481

Noty o Autorach / 487

Izraelskie narracje o Zagładzie

יהודה עמיחי, בתוך “שירי ארץ ציון ירושלים”:

שְׁהַר הַזְכָּרוֹן יִזְכֹּר בְּמִקְוֵמִי,
זֶה תִּפְקִידוֹ. שֶׁהֵגֵן לְזִכָּר יִזְכֹּר,
שֶׁהָרְחוֹב עַל שֵׁם יִזְכֹּר,
שֶׁהַבְּנֵי הַקְּדוּעַ יִזְכֹּר,
שֶׁבֵּית הַתְּפִלָּה עַל שֵׁם אֱלֹהִים יִזְכֹּר,
שֶׁסֶפֶר הַתּוֹרָה הַמִּתְגַּלְגֵּל יִזְכֹּר,
שֶׁהַיִּזְכָּר יִזְכֹּר. שֶׁהַדְּגִלִים יִזְכְּרוּ,
הַתְּכָרִיכִים הַצְּבֻעוֹנִיִּים שֶׁל הַהִיסְטוֹרִיָּה, אֲשֶׁר
הַגּוֹפִים שֶׁצִּטְפוּ הַפְּכוּ אֶבֶק. שֶׁהָאֶבֶק יִזְכֹּר.
שֶׁהָאִשְׁפָּה תִזְכֹּר בְּשֵׁעַר. שֶׁהַשְּׁלִיָּה תִזְכֹּר.
שֶׁחַיֵּית הַשְּׂדֵה וְעוֹף הַשָּׁמַיִם יֵאָכְלוּ וְיִזְכְּרוּ,
שֶׁכֶּלֶם יִזְכְּרוּ. כְּרִי שְׂאוּכֵל לְגִיחַ

I niech wzgórze pamięci pamięta zamiast mnie
to jego zadanie. I niech ogród pamięci pamięta
i niech ulica imienia pamięta
niech pamięta słynna budowla
niech pamięta dom modlitwy imienia Pana Boga
I niech Jizkor pamięta/i flagi, niech pamiętają
i barwne całuny historii kryjące
ciała, co obróciły się w proch. Niech proch pamięta.
[...] niech wszyscy pamiętają, a mnie dadzą odpocząć.

J. Amichaj: *Meachorej kol...*¹

Wiersz *Niech wzgórze pamięci pamięta zamiast mnie*, napisany przez Jehudę Amichaję w latach 80. XX wieku, doskonale oddaje (nad)obecność Zagłady

¹ J. AMICHAJ: *Meachorej kol ze mistater oszer gadol*. Jeruzalajim we-Tel-Awiw 1985, s. 26; tłum. fragm. – J. Budzik.

w Państwie Izrael, na poszczególnych etapach jego rozwoju i wśród rozmaitych grup składających się na izraelskie społeczeństwo. Szoa angażuje wszystkie obszary życia publicznego – porządek świecki i religijny, narodową mitologię żydowsko-syjonistyczną tkwiącą w samych fundamentach państwa i tworzące je instytucje, narrację historyczną oraz literacką. Istotnie, wszystkie te obszary nieustannie uczestniczą w konstruowaniu izraelskiej, zbiorowej pamięci o Zagładzie. Wyłaniające się z ostatniego wersu wiersza Amichaja świadectwo przesilenia, wyczerpania wszechobecnością pamięci zwraca też uwagę na szeroką skalę przyjmowanych wobec zagładowego dyskursu postaw: od przekonania o niepodważalności opowiedzianej instytucjonalnie wersji historii, przez jej akceptację i uznanie konieczności, aż po krytykę (bywa, że bardzo radykalną) niektórych jej użyć.

Niebywałą złożoność izraelskich narracji widać na wielu poziomach, począwszy od zupełnie podstawowego – języka. W przeciwieństwie do europejskich pamięci narodowych pamięć izraelska nie może zostać określona jako hebrajska, choć z oczywistych względów dzisiejszy język większości izraelskich Żydów pełni funkcję dominującą. Izraelska pamięć Zagłady jest jednak zjawiskiem wielojęzycznym: jidyszowym, polskim, niemieckim, francuskim, węgierskim, czeskim, rumuńskim, a także – *last but not least* – angielskim. Całościowe uchwycenie zjawiska wielojęzyczności dyskursu o Szoa wydaje się zadaniem niewykonalnym, w niniejszym numerze „Narracji o Zagładzie” zdecydowaliśmy się zatem skupić przede wszystkim na narracjach hebrajskich i polskich, jak również na kwestii hebrajsko-polskiego dwugłosu. W obliczu wciąż niewystarczającej obecności wątków izraelskich w polskim namyśle nad Zagładą i jej następstwami taki rozkład akcentów wydał nam się najlepszym rozwiązaniem, mającym wskazać Czytelnikowi punkt wyjścia do dalszych refleksji i odkrywania kolejnych zjawisk z tego obszaru. Ujmując rzecz nieco inaczej, zależało nam po prostu na popularyzacji tego tematu i ukazaniu związanych z nim komplikacji. Symbolem tak zarysowanej perspektywy uczyniliśmy niepublikowane wcześniej w Polsce opowiadanie Idy Fink *Na czasach*. Pisarka do końca życia tworzyła i mówiła w domu po polsku, uważając się jednocześnie za Izraelkę. Paradoks ten, jeden z wielu, podobnie jak wszechobecność Zagłady, o czym również traktuje utwór Fink, warto mieć stale na uwadze.

Jak wskazuje między innymi izraelska literaturoznawczyni Nurit Gowrin, temat Zagłady jest obecny w izraelskiej – przed 1948 rokiem także w *erec* izraelskiej – kulturze od samego początku, to znaczy od momentu, gdy na ówczesne tereny Palestyny zaczęły docierać pierwsze wieści o tragicznym losie europejskich Żydów². Jednocześnie miejsce Zagłady w izraelskim dyskursie publicznym i w narracjach kulturowych ulegało przez lata licznym fluktuacjom. Ele-

² Zob. N. GOWRIN: במעגליה עברית ספרות הדורות קריאת [„Czytając Pokolenia. Studia kontekstowe z literatury hebrajskiej”]. Tel Awiw 2015, s. 241.

mentami silnie różnicującymi poszczególne etapy wielogłosowego opowiadania Zagłady przez kulturę współczesnego Izraela są więc w oczywisty sposób czas i przemiany społeczno-polityczne, kształtujące rzeczywistość nowo powstałego państwa. Zarówno rozmowy z naszymi gośćmi – Piotrem Pazińskim i Shoshaną Ronen – jak i niektóre zawarte w tym numerze artykuły skupiają się zatem na immanentnej dynamice izraelskiego, zagładowego dyskursu i zależnościach między nim a wydarzeniami z krótkiej – choć burzliwej – historii Państwa Izrael. Poszczególne opowieści nadbudowane zostały przecież na tekstach powstających od chwili pierwszych doniesień o Szoa, docierających do Erec Israel w grudniu 1942 roku. (Od)tworzone przez indywidualną pamięć ocalałych podlegały z kolei modyfikacjom, którym ulegał zbiorowy dyskurs na skutek kluczowych, odbywających się w 1961 i 1988 roku procesów nazistowskich zbrodniarzy: Adolfa Eichmanna i Iwana Demianiuka. Przemiany zagładowego *decorum* mają też coraz częściej charakter ponadlokalny. Najnowsze – opisane bodaj najpełniej przez Natana Sznaidera i Daniela Levy’ego³ – zjawisko globalizacji pamięci o Szoa przejawia się w intensywnym przyroście zagładowych klisz, które z kolei stanowią popularny język wykorzystywany do opisu innych ludobójstw, na co zwracał uwagę choćby Michael Rothberg w *Pamięci wielokierunkowej...*⁴. W tej perspektywie narracje o Szoa powstające w Izraelu w ostatnich latach (zob. szkic Jagody Budzik) być może najsilniej łączą spojrzenie lokalne z szerszymi procesami, w mniejszym stopniu warunkowanymi geograficznie i narodowo.

O przeobrażeniach kulturowych wpływających na kształt izraelskiej pamięci o Zagładzie napisano wiele. Po polsku ukazały się między innymi publikacje badaczy z pokolenia tzw. izraelskich nowych historyków – *Siódmy milion...* Toma Segeva⁵ oraz *Naród i śmierć...* Idith Zertal⁶. Wciąż niewiele jest jednak polskojęzycznych prac skupiających się na samych opowieściach. Odwołujących się do ogromnego korpusu izraelskich, literackich tekstów dotyczących Zagłady, a także niezliczonych reprezentacji z zakresu kina i sztuk wizualnych oraz kultury popularnej. Kolejną cechą wskazującą na złożoność zjawiska jest bowiem jego intermedialność. W trakcie przygotowywania tego numeru dość niespodziewanie okazało się, że poszczególne szkice wyraźnie odbiegły od *stricte* literaturoznawczej perspektywy. Zamieszczone tutaj teksty poświęcone zostały narracjom z takich obszarów, jak: literatura (T. Kosz Zohar, J. Budzik, B. Przymszała), kino (B. Kwieciński, L. Steir-Livny, E. Bauer, M. Tomczok), pośrednio

³ Zob. D. LEVY, N. SZNAIDER: *The Holocaust and Memory in the Global Age*. Philadelphia 2006.

⁴ Zob. M. ROTHBERG: *Pamięć wielokierunkowa. Pamiętanie Zagłady w epoce dekolonizacji*. Przeł. K. BOJARSKA. Warszawa 2015.

⁵ T. SEGEV: *Siódmy milion. Izrael – piętno Zagłady*. Przeł. B. GADOMSKA. Warszawa 2012.

⁶ I. ZERTAL: *Naród i śmierć. Zagłada w dyskursie i polityce Izraela*. Przeł. J.M. KŁOCZOWSKI. Kraków 2010.

również teatr i performans, sztuki wizualne (A. Kisiel, R. Jakubowicz), dyskurs publiczny (S. Herczyńska), pisarstwo wspomnieniowe (K. Kuczyńska-Koschany, A. Czyżak). Nie jest to jednocześnie pełna lista mediów odgrywających w Izraelu istotną rolę w opowiadaniu zagładowej pamięci. Szoa, jako jeden z fundamentów zbiorowej tożsamości izraelskich Żydów, stanowi stały element codzienności, przez co w stopniu znacznie wyższym niż gdziekolwiek indziej funkcjonuje w obrębie tekstów kultury popularnej, w narracjach komediowych i satyrycznych, w codziennych rozmowach, a nawet w automatyzmie skojarzeń. Żyjemy nadzieję, że w miarę rozwoju polskich badań nad izraelską pamięcią o Zagładzie luki nieuchronnie obecne w stworzonym tu przez nas obrazie zostaną stopniowo zapełnione – za sprawą studiów polskich naukowców, jak również dzięki lekturze istniejących już badań izraelskich, amerykańskich itd.

Siłą rzeczy, z uwagi na interdyscyplinarny, kulturoznawczy charakter tego numeru, na pewne rozczarowanie narażeni są ci, którzy szukać będą przede wszystkim artykułów literaturoznawczych, stanowiących macierzysty kontekst pisma. Mamy świadomość, że wielu istotnych zjawisk i nazwisk (niekiedy wręcz fundamentalnych!) najwyczejniej brakuje. Bodaj największym nieobecnym tego numeru jest zmarły niedawno Aharon Appelfeld (1932–2018). Jego bogata twórczość – kilkadziesiąt książek (począwszy od wczesnych tomów surrealistycznych opowiadań z lat 60.), z których na polski przetłumaczono jedynie dwie: *Badenheim 1939* (1978) oraz *Drogę żelazną* (1991)⁷ – niemal w całości dotyka problemu niemożności wyjścia z cienia Zagłady.

Na baczniejszą uwagę zasługują również pisarze postrealistyczni, posługujący się choćby groteską w celu oddania kryzysu reprezentacji. W tym kontekście szczególnie interesująca jest proza Jorama Kaniuka – *Acrophile* (1961), *Ha-Jehudi Ha-Aharon* („Ostatni Żyd”, 1982), zwłaszcza zaś sfilmowany *Adam Ben Kelew* („Adam, syn psa”) z 1968 roku, który nie został dotąd przetłumaczony na język polski, mimo że uznano go za być może jeden z najważniejszych prozatorskich tekstów na temat Holokaustu⁸. Wymienić też wypada choćby takie istotne, a pominięte w tym numerze utwory, jak: Uriego Orleva *Chajal oferet* („Ołowiany żołnierz”, 1956) czy *Ad Machar* („Do jutra”, 1958) oraz Ruth Almog *Be’erec Gzeirah* („Wygnanie”, 1971), a także prozę autorów tzw. drugiego pokolenia z lat 80.

⁷ Zob. A. APPELFELD: *Badenheim 1939*. Przeł. H. SZAFIR. Warszawa 2004; A. APPELFELD: *Droga żelazna*. Przeł. H. VOLOVICI. Warszawa 2006.

⁸ Powieść, o której mowa, nosząca w hebrajskim oryginale tytuł *Adam Ben Kelew*, a więc właściwie „Człowiek, syn psa” (Adam po hebrajsku to także rzeczownik pospolity, oznaczający po prostu człowieka), a w angielskim przekładzie Seymoura Simckesa – *Adam Resurrected* („Zmartwychwstanie Adama”), nie była nigdy w całości tłumaczona na język polski, podobnie zresztą jak inne utwory Kaniuka. Tylko częściowo usprawiedliwia to trudny, pełen groteski, surrealistyczny język autora *Ostatniego Żyda*. Ukazał się jedynie fragment *Adama Ben Kelewa* w tłumaczeniu Leszka KWIATKOWSKIEGO pt. *Adam, syn psa* w „Literaturze na Świecie” 2004, nr 11/12, s. 287–311.

i następnych, takich jak: Nawa Semel, Itamar Levy, Sawjon Liebrecht, Dorit Peleg i wielu innych, których tutaj zabrakło. Zupełnie osobną kwestią jest nieobecność postzagładowej, izraelskiej poezji, choćby Dana Pagisa. W przyszłości warto również przyjrzeć się dokładniej temu, jak izraelska literatura eksploruje przestrzeń pomiędzy indywidualnym a zbiorowym, instytucjonalno-syjonistycznym oraz alternatywnym spojrzeniem na Zagładę, jak czynił przykładowo Jaakow Szabtaj w znakomitej, konfrontującej się z heroiczną, idealistyczną narracją ojców założycieli państwa powieści *Zikhron dwarim* („Czas przeszły ciągły”) z 1977 roku.

Bez wątpienia na baczniejszą uwagę zasługuje też kwestia pamięci o Zagładzie z perspektywy palestyńskiej (tu prekursorski szkic Marty Tomczok), w obrębie społecznego podziału na Aszkenazyjczyków i Mizrachim, w świetle poszczególnych aliji, na przykład rosyjskiej z lat 90., oraz zupełnie w Polsce nieznanym problemem reprezentacji Szoa w kręgach ultraortodoksyjnych. Warto także uwzględnić wątek wpływu prasy i innych obiegów (oficjalnych, półoficjalnych, niezależnych) na izraelską recepcję tematu Zagłady. Pozostaje nam tylko mieć nadzieję, że suma zysków z tego, co otrzymaliśmy, przeważy przedstawioną listę braków, a korzyści z poznawania kolejnych szkiców przyniosą inspiracje do dalszych poszukiwań.

Podsumowując, niniejszy, czwarty już numer „Narracji o Zagładzie” stanowi wstępną próbę zmierzenia się z całą złożonością owej sieci kontekstów i uchwycenia choćby fragmentu uwarunkowań oraz przemian wiążących się z zasadami funkcjonowania pamięci o Szoa w izraelskich narracjach. Tak rozumiany, szczególny kontekst, z którym mamy do czynienia, sprawia, że powstające w tym kręgu opowieści stanowią istotny i wyjątkowo interesujący – również z uwagi na swoją odmienność – rezerwuar tematów, wątków i motywów. By je uwypuklić, zrezygnowaliśmy z chronologicznego układu tekstów na rzecz tematycznego, uważając, że przecież sama pamięć także nie ma linearnego charakteru, a pojawiające się nowe tendencje niekoniecznie powodują zanik poprzednich. Stąd proponujemy spojrzeć na zebrany zestaw artykułów jako na próbę częściowej diagnozy stanu tu i teraz. Swoisty polsko-izraelski wgląd w archiwum pamięci zbiorowej, która podlega nieuchronnej konfrontacji z aktualnymi wydarzeniami kształtującymi izraelską rzeczywistość, w tym z prowadzoną przez armię okupacją i trwającym nieustannie od kilkudziesięciu lat zbrojnym konfliktem. Wszystko to skłania do postawienia pytania: co poza samą Zagładą opowiadała i opowiada izraelska narracja o niej? Na takie pytanie próbują znaleźć odpowiedź autorzy zawartych w tym numerze szkiców. Życzymy inspirującej lektury,
ישתהיה לכם קריאה מעניינת ומעוררת ההשרא!

Jagoda Budzik
Bartłomiej Krupa

Noty o Autorach

Ela Bauer – dr, pracuje na Wydziale Filmu oraz Wydziale Mediów i Historii w Nauczycielskim College’u Kibuców w Tel Awiwie. Jej zainteresowania badawcze obejmują życie intelektualne i kulturalne polskich Żydów w XIX i XX wieku oraz historię prasy żydowskiej. Jej książka, *Between Poles and Jews: The Development of Nahum Sokolow’s Political Thought*, została opublikowana w 2005 roku nakładem Magnes Press w Jerozolimie. W najnowszych artykułach porusza następujące kwestie: Żydzi i srebrny ekran końca lat dwudziestych w Polsce, Polacy i Żydzi na początku pierwszej wojny światowej, historiografia polskich Żydów na przykładzie dziennika *Ha-zefira*, rozwój żydowskiej literatury masowej w Warszawie u schyłku XIX wieku oraz dziennik Nahuma Sokolowa z 1905 roku.

Jagoda Budzik – doktorantka na Wydziale Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Pracowniczka Katedry Judaistyki im. T. Taubego Uniwersytetu Wrocławskiego. Kierowniczką projektu „Erec szam» – »kraj tam«. Strategie konstruowania obrazów Polski w literackich i pozaliterackich tekstach kultury o Zagładzie izraelskich autorów trzeciego pokolenia”. Redaktorka i tłumaczka m.in. antologii *Jak się miewa bestia? Pięć dramatów o trzecim pokoleniu po Zagładzie* (2017).

Paulina Czwordon-Lis – dr, pracownik Instytutu Badań Literackich PAN, bibliografka i badaczka polskiej poezji współczesnej, autorka książki *Empatia i obserwacja. O poezji Jerzego Ficowskiego* (2010), a także szkiców i artykułów publikowanych w czasopiśmie oraz tomach zbiorowych.

Agnieszka Czyżak – dr hab., prof. UAM w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Zainteresowania badawcze: historia literatury współczesnej ze szczególnym uwzględnieniem literatury powstałej po roku 1989 oraz teoria literatury, przede wszystkim przemiany i rozwój badań

kulturowych. Współredaktorka tomów zbiorowych, m.in.: *Powroty Iwaszkiewicza* (1999), *Wariacje na temat* (2003), *Pokolenie „Współczesności”. Twórcy. Dzieła. Znaczenie* (2016). Autorka książek: *Życiorysy polskie 1944–89* (1997), *Kazimierz Brandys* (1998), *Na starość. Szkice o literaturze przełomu tysiącleci* (2011) oraz *Świadectwo rozproszone. Literatura najnowsza wobec przemian* (2015).

Karolina Famulska-Ciesielska – ukończyła studia polonistyczne na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. W 2008 roku obroniła doktorat na podstawie rozprawy „Polacy, Żydzi, Izraelczycy. Problem tożsamości w literaturze polskiej w Izraelu”. Obecnie nie jest związana z żadną instytucją naukową. Autorka m.in. takich publikacji, jak: *Polacy, Żydzi, Izraelczycy. Tożsamość w literaturze polskiej w Izraelu* (2008), *Literatura polska w Izraelu. Leksykon* (2012; wraz ze Sławomirem J. Żurkiem, redakcja naukowa i wstęp: K. Famulska-Ciesielska), *Najważniejszy jest ciąg dalszy. O Zosi Braun, z domu Lewinter / Ha-hemszech hu ha-ikar (העיקר הוא ההמשך)* (2008; wydanie dwujęzyczne, polsko-hebrajskie, książka wspólnie z Abigail Liebman).

Ewa Goczał – absolwentka polonistyki i rusycystyki, a także studiów podyplomowych na kierunku relacje chrześcijańsko-żydowskie, doktorantka Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie. Autorka artykułów naukowych, publikowanych w monografiach zbiorowych oraz czasopismach (m.in. w „Przekładaniu” i „Przeglądzie Rusycystycznym”), współredaktorka książki *Widziałem Go. Literatura wobec doświadczenia religijnego* (2018; wraz z Józefem M. Ruszarem). Interesuje się przede wszystkim poezją współczesną, dydaktyką literatury i edukacją o Holokauście. Jako edukatorka Fundacji Mifgash prowadzi warsztaty i prelekcje na temat judaizmu, kultury żydowskiej oraz historii Izraela.

Sara Herczyńska – absolwentka kulturoznawstwa (specjalizacja wizualna) na Uniwersytecie Warszawskim. Zajmuje się historią kultury polskiej i relacjami polsko-żydowskimi. Pracę magisterską, dotyczącą obrazu międzywojennego polskiego społeczeństwa, skonstruowanego przez autorów „Rocznika Psychiatrycznego” (1923–1939), pisała pod kierunkiem dr hab. Agnieszki Karpowicz.

Rafał Jakubowicz – dr hab., prof. UAP. Absolwent Wydziału Wychowania Plastycznego oraz Wydziału Malarstwa Grafiki i Rzeźby Akademii Sztuk Pięknych w Poznaniu, a także Wydziału Neofilologii (specjalność: hebraistyka) Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Zatrudniony w Uniwersytecie Artystycznym w Poznaniu, gdzie na Wydziale Edukacji Artystycznej i Kuratorstwa prowadzi Pracownię Sztuki w Przestrzeni Społecznej. W latach 2013–2016 wykładał w Katedrze Studiów Azjatyckich (Zakład Hebraistyki, Arameistyki i Karaimoznawstwa) UAM. W 2013 roku był współkuratorem (wspólnie z Christiane Mennicke-Schwarz, Valentiną Marcenaro i Dorotą Monkiewicz)

wystawy o tożsamości żydowskiej w dzisiejszej Europie, pt. „Vot ken you mach?”, w Kunsthau Dresden, która w 2015 roku została zaprezentowana, w nowej odsłonie, w Muzeum Współczesnym Wrocław (MWW). Obecnie pracuje nad projektem badawczym „Język hebrajski w sztuce artystów konceptualnych i postkonceptualnych w Izraelu” (finansowanym ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego na naukę w latach 2016–2018).

Anita Jasińska – doktorantka w Instytucie Nauk o Literaturze Polskiej im. I. Opackiego Uniwersytetu Śląskiego. Jej zainteresowania naukowe oscylują wokół badań nad Zagładą, pamięcią, historią ratowniczą i lokalną narracją o przeszłości.

Andrzej Juchniewicz – magistrant filologii polskiej na Uniwersytecie Śląskim. Jego zainteresowania badawcze oscylują wokół poezji polskiej drugiej połowy XX wieku, współczesnych reprezentacji Zagłady, problematyki żydowskiej w literaturze polskiej oraz genologii literackiej. Stale współpracuje z internetowym dwutygodnikiem „artPAPIER” oraz miesięcznikiem „Znak”. Publikował w: „Tekstach Drugich”, „Nowych Książkach”, „Śląsku”, „Opcjach”, „Postscriptum Polonistycznym”, „Śląskich Studiach Polonistycznych”. Przygotowuje pracę dyplomową pt. „»Posadzę cię, pokołyszę – w tarczy słonecznika«. Przenikanie się postaci gatunkowych kołysanki w poezji polskiej XX i XXI wieku” pod kierunkiem prof. dr hab. Danuty Opackiej-Walasek.

Anna Kisiel – doktorantka literaturoznawstwa na Uniwersytecie Śląskim. W 2015 roku uzyskała tytuł magistra filologii angielskiej na podstawie pracy zatytułowanej „Tangible Trauma: Tropes of Gesture in the Context of Psychoanalytically Grounded Theories”, a w 2013 roku tytuł licencjata filologii angielskiej na podstawie pracy poświęconej intymności w fotografii Franceski Woodman. Jej zainteresowania badawcze to: psychoanaliza (w szczególności teoria macierzy), studia nad traumą, teoria fotografii oraz ciało i kobiecość w poezji i sztukach wizualnych. Obecnie pracuje nad doktoratem, którego tematem jest etyczny potencjał ciała w teorii i sztuce Brachy L. Ettinger. Współautorka przekładu tekstu Brachy L. Ettinger *Transkryptum: tropienie śladów pamięci z/w/z myślą o Innym*. Członek Centrum Gender Studies UŚ.

Bartłomiej Krupa – dr, absolwent Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, adiunkt w Instytucie Badań Literackich PAN, historyk i literaturoznawca. Autor publikacji *Wspomnienia obozowe jako specyficzna odmiana pisarstwa historycznego* (2006) oraz wyróżnionej w konkursie Narodowego Centrum Kultury książki *Opowiedzieć Zagładę. Polska proza i historiografia wobec Holocaustu (1987–2003)* (2013). Stypendysta Fundacji na rzecz Nauki Polskiej (2008) oraz Narodowego Centrum Nauki (2012–2015). Publikował m.in. w: „Kresach”,

„Kulturze Współczesnej”, „Kwartalniku Historii Żydów”, „Zagładzie Żydów. Studiach i Materiałach” i innych.

Katarzyna Kuczyńska-Koschany – prof. dr hab., polonistka, komparatystka, eseistka, prozaik. Zajmuje się poezją i jej interpretacją, recepcją poetów niemieckiego i francuskiego kręgu językowego w Polsce, Zagładą Żydów, synapsami poezji i plastyki, europejskim esejem literackim. Autorka książek: *Rilke poetów polskich* (2004; wyd. II – 2017), *Rycerz i Śmierć. O „Elegiach duinejskich” Rainera Marii Rilkego* (2010; wyd. II, e-book, 2015), *Interlinie w ciemności. Jednak interpretacja* (2012), „*Все поэты жиды*“. *Antytotalitarne gesty poetyckie i kreacyjne wobec Zagłady oraz innych doświadczeń granicznych* (2013), *Skąd się bierze lekcja polskiego? Scenariusze, pomysły, konteksty* (2016), tomu prozy *Zielony promień* (2006). Członkini Komisji ds. przeciwdziałania dyskryminacji przy Rektorze UAM. Opiekunka naukowa Koła Naukowego Miłośników Kultury i Literatury Żydowskiej „Dabru emet” (UAM). Obecnie kieruje Zakładem Badań nad Tradycją Europejską IFP UAM. Mama Tobiasza i Leny Miriam.

Bartosz Kwieciński – dr, adiunkt w Centrum Badań Holokaustu Uniwersytetu Jagiellońskiego. Historyk filmu. Twórca autorskich seminariów filmowych „Zapomniane arcydzieła. Zagłada w filmie” w Żydowskim Instytucie Historycznym. Recenzent „Didaskaliów”, „Przestrzeni Teorii”, „MOCAK Forum”, a także Konkursu im. Majera Bałabana na najlepsze prace magisterskie i doktorskie o Żydach i Izraelu. Autor m.in. monografii *Obrazy i klisze. Między biegunami wizualnej pamięci Zagłady* (2012), szkicu *Andenken – pamiątka rzezi. Pogrom w polskiej fabule filmowej*, zamieszczonego w książce *Pogromy Żydów na ziemiach polskich w XIX i XX wieku* pod redakcją Sławomira Buryły (T. 1: *Literatura i sztuka*, 2018), oraz artykułu *Positive and Negative Interpretation of the Testimonies of the Holocaust. A Few Notes about Perception*, który ukazał się w tomie *Positive Places of European Memory* pod redakcją Kingi A. Gajdy i Moniki Ericksen (2015). Obecnie pracuje nad monografią poświęconą wizerunkowi ocalonego w kinie polskim w PRL-u oraz rozprawą do tomu *Reprezentacje Zagłady w kulturze polskiej (1939–2015)*, zamawianego przez Narodowy Program Rozwoju Humanistyki (kier. prof. dr hab. S. Buryła).

Daria Nowicka – doktorantka w Zakładzie Badań nad Tradycją Europejską na Wydziale Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Polonistka, komparatystka, reinterpretatorka. Interesuje się tematem korespondencji sztuk: literatury i malarstwa, oraz reprezentacjami Zagłady. Laureatka Konkursu im. J.J. Lipskiego za pracę magisterską *Jednokładne figury Eksterminacji. „Pożydowskie” doświadczenie Zagłady: Jerzy Ficowski – Władysław Strzemiński* (książka ukazała się w Wydawnictwie Pasaże). Współpracuje z Kołem Naukowym Miłośników Kultury i Literatury Żydowskiej „Dabru emet”,

działającym na poznańskiej polonistyce. Obecnie pod kierunkiem prof. dr hab. Katarzyny Kuczyńskiej-Koschany przygotowuje rozprawę doktorską dotyczącą archiwum i recepcji sztuki Andrzeja Wróblewskiego.

Natalia Parfeniuk – doktorantka i wykładowca na Uniwersytecie Narodowym Akademii Ostrogskiej. Koordynatorka naukowo-praktycznego studenckiego laboratorium Studia komunikacji strategicznej na tejże uczelni. Współorganizatorka corocznego regionalnego Festiwalu Alternatywnej Reklamy. Autorka ponad 30 artykułów naukowych, opublikowanych w międzynarodowych i specjalistycznych czasopismach naukowych, m.in.: „Global World”, „Альманах науки”, „Стиль і текст”, „Соціальні комунікації: теорія і практика”, „Діалог: Медіа–Студії”. W ramach programu Erasmus+ odbyła półroczny staż na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego. Jej zainteresowania naukowe dotyczą teorii dyskursu i komunikacji społecznej.

Piotr Paziński – pisarz, filozof, tłumacz, naczelny redaktor „Midrasza”, badacz związany z Uniwersytetem Muri im. Franza Kafki. Pisze prozę i eseje, tłumaczy, zajmuje się filozofią judaizmu i tematem żydowskim w literaturze. Bywa także wykładowcą, fotografem oraz redaktorem i składaczem książek własnych i cudzych.

Kinga Piotrowiak-Junkiert – dr, polonistka, hungarystka, absolwentka Międzyuczelnianych Indywidualnych Studiów Humanistycznych „Akademia Artes Liberales”. Autorka monografii: *Świadomość zwrócona przeciwko sobie samej. Imre Kertész wobec Zagłady* (2014), współautorka książki *Dyskurs postkolonialny we współczesnej literaturze i kulturze Europy Środkowo-Wschodniej. Polska, Ukraina, Węgry, Słowacja* (2015), tłumaczka. Ostatnio ukazały się w jej przekładzie książki: *Imre Kertész Ostatnia gospoda. Zapiski* (2016), Géza Röhrig *Oskubana papuga Rebege. Zmyślone opowieści chasydzkie* (2016) oraz Zoltán Halasi *Droga do pustego nieba* (2017). Zajmuje się literaturą węgierską wobec Zagłady i dyskursem postkolonialnym na Węgrzech po 1989 roku. Przewodnicząca Zachodniego Oddziału Stowarzyszenia Tłumaczy Literatury.

Beata Przymuszała – dr hab., pracuje w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Autorka książek: *Szukanie dotyku. Problematyka ciała w polskiej poezji współczesnej* (2006), *Smugi Zagłady. Emocjonalne i konwencjonalne aspekty tekstów ofiar i ich dzieci* (2016). Badaczka dwudziestowiecznej i późniejszej literatury, szczególnie w kontekście studiów afektywnych, dyskursu o Zagładzie, polskiej pamięci.

Shoshana Ronen – kierowniczką Zakładu Hebraistyki na Wydziale Orientalistycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Badaczka filozofii i literatury. Autorka

m.in. monografii: *Nietzsche and Wittgenstein: In Search of Secular Salvation* (2002), *Polin. A Land of Forests and Rivers. Images of Poland and Poles in Contemporary Hebrew Literature in Israel* (2009), *A Prophet of Consolation on the Threshold of Destruction: Yehoshua Ozjasz Thon, an Intellectual Portrait* (2015). Naukowo interesuje się literaturą hebrajską, myślą żydowską i współczesną filozofią.

Joanna Roszak – dr, adiunkt w Instytucie Sławistyki Polskiej Akademii Nauk. Interesuje się twórczością poetów żydowskich i studiami nad pokojem. Ostatnio wydała książki *Miejsce i imię. Niemieckojęzyczni poeci pochodzenia żydowskiego* (2014) oraz *Słyszysz? Synagoga. Wychodząc spod poznańskiej synagogi przy Wronieckiej* (2015). Współfundatorka i wiceprezeska Fundacji Józefa Rotblata.

Liat Steir-Livny – pracuje na Wydziale Kultury na Sapir Academic College, wykłada i kieruje dydaktyką na studiach magisterskich z *cultural studies* oraz na Wydziale Literatury, Języka oraz Sztuki na Otwartym Uniwersytecie Izraela. Jest autorką czterech monografii poświęconych zagadnieniom Holocaustu: *Two Faces in the Mirror – the Image of Holocaust Survivors in Israeli Cinema* (2009; wydana po hebrajsku), analizującej sposoby przedstawiania ocalałych z Holocaustu w kinie izraelskim, *Let the Memorial Hill Remember. Holocaust Representation in Israeli Popular Culture* (2014; wydana po hebrajsku), omawiającej przemianę pamięci o Zagładzie we współczesnej kulturze izraelskiej, *Is It OK to Laugh about It? Holocaust Humour, Satire and Parody in Israeli Culture* (2017), opisującej związki Holocaustu z humorem, satyrą i parodią w kulturze izraelskiej, oraz *One Trauma, Two Perspectives, Three Years* (2018), porównującej filmy i biuletyny organizacji amerykańskich Żydów oraz organizacji Eretz-Israel w szczytowym okresie syjonistycznych dążeń do utworzenia Państwa Żydowskiego (1945–1948).

Ewelina Suszek – dr, magister filologii polskiej i filozofii (studia ukończone w ramach Międzywydziałowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych), współpracuje z Uniwersytetem Śląskim, wykładowca PWSZ w Tarnowie oraz Wyższej Szkoły Nauk Pedagogicznych w Łodzi (Filia w Tarnowskich Górach). W ramach programu Erasmus+ odbyła staż naukowy na Uniwersytecie Narodowym Akademii Ostrogskiej, a w ramach programu MOST – staż naukowy na Uniwersytecie Jagiellońskim. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się na polskiej poezji drugiej połowy XX wieku i estetyce współczesnej. Dysertację doktorską poświęciła figuracjom braku i nieobecności w poezji autorów pokolenia '56. Laureatka drugiej nagrody w Konkursie im. Czesława Zgorzelskiego, dwukrotnie uzyskała Stypendium Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Autorka monografii *Szybkość, pośpiech, kompresja. „Poetyka przyśpieszenia” w poezji Krystyny Miłobędzkiej* (2014). Publikowała m.in. w: „Postscriptum Polonistycznym”, „Śląskich Studiach Polonistycznych”, „FA-arcie” i „artPAPIERZE”.

Marta Tomczok – dr hab., adiunkt w Instytucie Nauk o Literaturze Polskiej im. I. Opackiego Uniwersytetu Śląskiego. Autorka książek: *Trofea wyobraźni. O prozie Leo Lipskiego* (2011), *Metonimie Zagłady. O polskiej prozie lat 1987–2012* (2013), *Czyja dzisiaj jest Zagłada. Retoryka – ideologia – popkultura* (2017), redaktor naczelną rocznika „Narracje o Zagładzie”, kierownik Centrum Studiów nad Dyskursami Zagłady przy Wydziale Filologicznym UŚ. Zajmuje się oddziaływaniem Holokaustu na kulturę najnowszą, w tym jego związkami z popkulturą, postmodernizmem i postpostmodernizmem.

Antoni Zając – student Kolegium Międzyobszarowych Interdyscyplinarnych Studiów Humanistycznych i Społecznych na Uniwersytecie Warszawskim. Autor tekstów krytycznych poświęconych literaturze i sztuce. Interesuje się związkami między teologią, filozofią i literaturą oraz zagadnieniem postsekularyzmu.

Joanna Żygowska – absolwentka wiedzy o teatrze i filologii polskiej, doktorantka na Wydziale Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Autorka książki *Skrzydła dla dzieci. Teatr poetycki Krystyny Miłobędzkiej* (2017).

Redaktorzy
ANNA KISIEL (teksty angielskie)
AGNIESZKA PLUTECKA (teksty polskie)

Projektant okładki
ANNA KRASNODĘBSKA-OKRĘGLICKA

Korektorzy
RENATA ŚLIŻ (teksty polskie)
KRYSTIAN WOJCIESZUK (teksty angielskie)

Łamanie
BOGUSŁAW CHRUŚCIŃSKI

Copyright © 2018 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 2450-4424
(wersja drukowana)

ISSN 2451-2133
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Nakład: 70 + 35 egz. Ark. druk. 31,0.
Ark. wyd. 38,0. Papier offset. kl. III, 90 g
Cena 50 zł (+ VAT)

Druk i oprawa:
Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7-9, 71-063 Szczecin